

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 10/2 2021 s. 467-488, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

TÜRKİYE TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNDE “OL-” FİİLİNİN ANLAM SIRALAMASI VE BU ANLAMLARIN GENEL SÖZLÜKLERDEKİ DURUMU

Kenan ACAR*

Geliş Tarihi: Kasım, 2020

Kabul Tarihi: Nisan, 2021

Öz

Bu çalışma, TDK'nin Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'ndeki “ol-” fiilini içeren 390 atasözü üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın amacı bu fiilin Türkiye Türkçesindeki çok çeşitli anlamlarından hangilerinin öne çıktığını belirlemek, daha sonra da bu öncelik sırasını Türkiye Türkçesi sözlüklerindeki sıralamayla karşılaştırmaktır. Çalışmada esas alınan TDK Türkçe Sözlük'teki 25 anlama diğer üç sözlüktekilerin eklenmesiyle 29 farklı anlama ulaşılmıştır. Atasözleri bu anlam başlıkları altında toplanmıştır. Böylelikle fiilin Türkiye Türkçesi atasözlerinde daha çok hangi anlamlarda kullanıldığı ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada elde edilen sayısal veriler değerlendirilerek ulaşılan sonuçlar şöyledir: 1. Atasözlerinde öne çıkan ilk üç anlam, sırasıyla “Herhangi bir durumda bulunmak”, “Bulunmak” ve “Bir durumdan başka bir duruma geçmek”tir. 2. Atasözlerinde “ol-” fiilinin toplam 20 farklı anlamı vardır. Bunlardan biri olan “aitlik, kaynaklanma, sebep”, hiçbir sözlükte mevcut değildir. 3. Atasözlerindeki anlam önceliği ile sözlüklerdeki örtüşmemektedir.

Anahtar Sözcükler: Türkiye Türkçesi, atasözü, anlam sıralaması, genel sözlük, ol- fiili.

THE MEANING PRIORITY LIST OF THE VERB “OL-” IN TURKISH PROVERBS AND STATUS OF THESE PROVERBS IN GENERAL DICTIONARIES

Abstract

This study is about the 390 proverbs found in TDK's Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, which include the verb “ol-”. The aim of the study is to determine among this verb's various meanings in Turkish, which ones are prominent, and then to compare this meaning priority order with the orders in Turkish dictionaries. In this study based on 25 meanings from TDK Türkçe Sözlük with the addition of the meanings from three other dictionaries, the number of different meanings reached 29. Proverbs are gathered under these meaning titles. Thus, in which meanings this verb is mostly used in Turkish proverbs is elicited.

The results reached by evaluating the numeric data that obtained in this study are these: 1. The first three prominent meanings in proverbs in order are “Be in any situation”, “To be” and “To pass from one situation to

* Doç. Dr.; Kocaeli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kenan.acar@kocaeli.edu.tr

another". 2. In proverbs, "ol-" verb has 20 total meanings. One of them, "Sense of belongingness, origination, reason" is not available in any dictionary. 3. The meaning priority in proverbs and in dictionaries are not matching.

Keywords: Turkish, proverb, order of meaning, general dictionary, the verb ol-.

Giriş

Bütün dünya milletlerinin olduğu gibi Türk milletinin de kültürel birikimini gelecek nesillere taşıyan söz varlığı içinde atasözlerinin önemli bir yeri vardır. Türk tarihi ve coğrafyasında sav, atalarsözü, ayım, makal, matal, nakıl, darbimesel vb. değişik biçimlerde adlandırılan "atasözü" kavramı, Türkçe Sözlük'te "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel." şeklinde tanımlanmıştır. Türkçenin söz varlığının bu önemli ögesi her zaman Türk diliyle ilgilenen araştırmacıların ilgisini çekmiş ve onlar tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Kâşgarlı Mahmut daha XI. yüzyılda Divanü Lûgati't-Türk'te atasözleriyle ilgilenmiş, aradaki çalışmalarını (çalışmanın amacı gereği) bir kenara bırakacak olursak, ondan tam sekiz asır sonra, XIX. yüzyılda Anadolu sahasında Şinasi, Avrupa'daki millî kültür ve folklor çalışmalarının Türkiye'deki ilk modern örneği olan Durub-i Emsal-i Osmaniye'yi kaleme almıştır. Ancak bu arada yabancılara ait araştırma ve derlemelerin de bulunduğunu kaydetmek gerekir. Söz gelimi Şinasi'den iki asır önce İstanbul'da büyükelçi olarak görev yapan Giovanni Battista Donado burada derlediği 399 atasözünü kitaplaştırmış, Raccolta Cvriosissima D'adaggj Tvrcheschi adlı bu eser, Arap ve Latin harfleriyle 1688 yılında Venedik'te basılmıştır. Kitap yakın zamanda Oğuzhan Durmuş tarafından Türkçenin İlk Basılı Atasözü Kitabı: G. B. Donado'nun Derlediği Türk Atasözleri adı ile Türkiye'de de yayımlanmıştır (Durmuş, 2020).

Türk atasözlerine yönelik ilgi elbette ki Anadolu sahasındaki atasözleriyle de sınırlı değildir. Anadolu dışından da (1965 yılında Taşkent-Özbekistan'da yayımlanan Özbek Halk Makalleri" adlı yayın vb.) pek çok örnek verilebilir. Türkiye dışındaki Türklerin atasözleri Türkiye'deki bilim adamlarının da ilgisini çekmiştir. Özkul Çobanoğlu'nun çok yakın zamanda yeni baskısı yapılan Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü adlı çalışması, bunların öncülerindedir (Çobanoğlu, 2004). Selçuk Kırbaç, Kırım Tatar Türkçesinin Yalı Boyu, Orta Yolak ve Çöl ağızlarından derlenmiş 1525 atasözünü dil incelemesine tabi tutmuştur (Kırbaç, 2012). İsrail Uçar ve Nazım Doğruer'in ortak çalışmasında Kazakistan'da 1980-2014 yılları arasında yayımlanan ve Kazak Türk atasözlerini içeren beş farklı eserdeki atasözleri tematik olarak incelenmiştir (Uçar ve Doğruer, 2016). Türkiye dışındaki Türk atasözleriyle ilgili çalışmaların bir kısmı sadece tematik olmayıp aynı zamanda karşılaştırmalı çalışmalardır. Yavuz Ercan Gül ve Akmatali Alimbekov, Kırgız Türkçesindeki atasözlerini bu yöntemle ele almışlardır (Gül ve Alimbekov, 2020). Türk Dünyası atasözleri hakkındaki çalışmalar elbette bunlarla sınırlı değildir. Burada anılanlar, bunlardan sadece birkaçıdır.

Türkiye'de cumhuriyet döneminde Ömer Âsım Aksoy'un herkesçe bilinen Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü adlı eseri (Aksoy, 1977) ve onun çalışma arkadaşlarıyla meydana getirdiği Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler adlı hacimli çalışması (Aksoy, 2009), Metin Yurtbaşı'nın otuz bin atasözü içeren Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü (Yurtbaşı, 2012) gibi ilk akla gelen çalışmalara yakın dönemde yenileri eklenmiştir. Bunlara Adnan Rüştü Karabeyoğlu'nun Divanu Lûgati't-Türk'te Savlar ve Kültürel Kavramlaştırma adlı çalışması (Karabeyoğlu, 2015) ve Ahmet Bican Ercilasun'un Divanu Lûgati't-Türk'teki Şiirler ve Atasözleri

adlı kitabı (Ercilasun, 2020) ile Hurşide Kübra Özkan Kunduracı ve Neslihan Avcı'nın ortak çalışması olan çocukluk temalı makale örnek verilebilir (Özkan Kunduracı ve Avcı, 2020).

Yeryüzünün en köklü dillerinden olan Türkçenin söz varlığı içinde fiillerin özel bir yeri vardır. Uzak geçmişte hareketli bir hayat tarzına sahip olan Türklerin dilinde fiillerin çokluğu ve çeşitliliği yadırganacak bir durum değildir. Türkçenin söz varlığındaki fiiller, yapı bakımından basit fiil, türemiş fiil ve birleşik fiil şeklinde üçe ayrılmaktadır. Bunlardan basit fiiller için Zeynep Korkmaz “Basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamlı ögelere ayrılamayan kök fiillerdir” ifadesini kullanır (Korkmaz, 2009, s. 528). Türkçedeki kelimelerin ve bu arada fiillerin başlangıçta tek heceli olduğu kanaati yaygındır. Bu görüş, Necmettin Hacıeminoğlu tarafından “Esasen Türk Dilinde bütün kelimeler tek heceden ibaret köke dayandığı için, kök fiillerin de öyle olması tabiidir” şeklinde dile getirilmiştir (Hacıeminoğlu, 1984, s. 15). Türemiş fiilin en basit ve anlaşılır tanımlarından biri, yine Zeynep Korkmaz tarafından yapılmıştır: “Türemiş fiiller, adlara ya da fiil kök ve gövdelerine çeşitli türetme ekleri getirilerek kurulmuş olan fiillerdir” (Korkmaz, 2009, s. 529).

Türkler zaman içinde gittikçe artan kavram zenginliğinin getirdiği fiil ihtiyaçlarını karşılamamın diğer bir yöntemi olarak birleşik fiil oluşturma yoluna gitmiştir. Bunu ya asıl fiili bir zarf-fiil ekiyle onu (süreklilik, yaklaşıklık vb.) çeşitli yönleriyle tanımlayan tasvirî yardımcı fiile bağlamak suretiyle ya da (Türkçe veya ilişki içinde buldukları halkların dilinden gelen) bir ismi yardımcı fiiller aracılığıyla fiilleştirerek yapmışlardır.

Bunlardan ikincisi, Adnan Rüştü Karabeyoğlu tarafından birleşik fiil konulu bir ilmi toplantıda şöyle ifade edilmiştir: “Birincisi ‘isim+yardımcı fiil’ yapısındaki ‘birleşik fiil’deki yardımcı fiilin görevi, önündeki adın bildirdiği kavramı ‘hareket kavramı’ hâline getirmektir. (...) Adı ‘hareket’ kavramı hâline getirirken ya daha önceden mevcut bir hareket kavramını yeni ve farklı bir tarz ve tavrın ifade edilmesine imkân tanır yahut da Türk dilinde, yani dilimizde mevcut olmayan yeni bir hareket kavramının tesisine imkân tanır (....., 2017, s. 93).

Türkçenin (başta Necmettin Hacıeminoğlu gibi dil bilginlerince çoğu tek heceli köke indirgenen) basit fiil varlığı içinde bazı fiillerin ayrı bir yeri vardır. Bunlar kendi anlam çeşitliliklerinin yanı sıra isimlerin fiilleştirilmesinde de diğer fiillere göre daha elverişlidir. Bunlardan biri Türkiye Türkçesindeki ol- (<< bol- Eski Türkçe) fiilidir. Kendi başına ilk anda mevcutluk, varlık gibi anlamları çağrıştıran bu fiil, isimleri fiilleştirdiğinde değişim, dönüşüm vb. onlara pek çok anlam katmaktadır. Aynen atasözleri gibi bu fiil de araştırmacıların ilgisini çekmiş ve onlar kadar olmasa da çeşitli araştırmalara konu olmuştur. Bunlardan bazıları (Acarlar, 1969; Karabacak, 2004; Alibekiroğlu, 2015) fiili bir bütün olarak ele alırken bazıları da (Tuna, 1960; Turan, 1999; Ay, 2011; Aslan, 2012) bu fiilin yardımcı fiil olarak işlevleri üzerinde durmuştur.

Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı; ol- fiilinin Türkiye Türkçesi atasözlerindeki anlamlarını belirlemek, bunları atasözlerindeki kullanım sıklığına göre sıralamak, bu sıralamanın fiilin genel anlam sıralaması ile ne derecede örtüştüğünü belirlemek ve Türkiye Türkçesinin sık kullanılan genel sözlüklerini bu sıralamaya uygunluğunu değerlendirmektir.

Türk Dil Kurumunun genel ağ kümesinde yer alan Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü’nde 2396 söz, atasözü olarak kaydedilmiştir. Bunlardan 393’ünde “ol-” fiili çeşitli biçimlerde

kullanılmıştır. Ancak atasözü olarak kaydedilen şu üçü deyim niteliğindedir: “Maksat muhabbet olsun.”, “Kedi olalı bir fare tuttu.”, “Dili olsa da söylese. (anlatsa)”. Emin Özdemir, atasözü ile deyim farkını şu şekilde açıklamıştır: “Cümle biçimindeki deyimlerle atasözlerini karıştırmamak gerekir. Atasözleri genel kural niteliğini taşır. Yani yalnızca özel bir durum karşısında değil, her zaman doğrudur. Deyimler genel kural niteliği taşımaz, sadece özel bir durum karşısında doğrudur (Özdemir, 1997, s.7). Bu ölçüte göre bu üç söz, özel bir durum karşısında söylenen deyimler olup her zaman doğru olan genel bir kuralı ifade etmemektedir. Bu sebeple bu çalışma, kalan 390 atasözü üzerinde yapılmıştır. Birden fazla atasözünün aynı olduğu düşünülse de atasözlerinde eleme yoluna gidilmemiştir. Örnek: “Davacısı kadı olanın yardımcısı Allah olsun.” ile “Davacın kadı olursa yardımcın Allah olsun.” atasözlerinin her ikisi de alınmıştır.

Çalışmanın aşamaları şu şekilde gerçekleştirilmiştir:

1. Belirtilen tarihte listelenen atasözlerinde önce “ol-” fiilinin geçtiği kelimeler işaretlenmiştir.

2. TDK Türkçe Sözlük’ün 2011 yılında yayımlanan 11. baskısında “olmak” maddesinde verilen 25 anlam listelenmiştir.

3. Bu sözlüğün dışında Türkiye’de yaygın olarak kullanılan diğer üç sözlükte (Ötügen Türkçe Sözlük, Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük ve Doğan Büyük Türkçe Sözlük) “ol-” fiiline verilen anlamlar listelenmiştir. Kullanılan dört genel sözlük, kısaltmalarla ifade edilmiştir. Bu kısaltmalar çalışmanın sonunda “Eser Kısaltmaları” bölümünde yer almaktadır. Anılan sözlükler “İnceleme” bölümünde bu kısaltmalarla, “Sonuç” bölümünde ise açık adlarıyla verilecektir.

4. Bu sözlüklerdeki anlamlar, (sıra numaraları korunarak) TS’deki anlam listesiyle birleştirilmiştir. Birebir örtüşmeyen anlamlar, en yakın anlamın altına alınmıştır. Böylelikle TS esaslı olmakla beraber diğer sözlükleri de içeren birleştirilmiş bir anlam listesi oluşturulmuştur.

5. Mevcut 390 atasözü, içerdikleri “ol-” fiili hangi anlamda kullanılmışsa yeni listede o anlamın altına alınmıştır.

(Çalışmada anlam sıralaması ya da önceliklerinin istatistik açısından değerlendirilmesi amaçlandığından, bir atasözü sadece bir ve en yakın, ilk çağrıştırdığı anlamın altına alınmıştır. Bir atasözü ikinci dereceden çağrışırsa bile birden fazla (ikinci bir) anlamın altına konmamıştır. Bir atasözünün içinde geçen ikinci bir “ol-” fiili varsa, bu durum ayrıca değerlendirilmiştir.

6. Her bir anlam başlığı altında “ol-” fiilinin o anlamda kullanıldığı atasözü sayısı verilmiştir.

7. Önce TS’deki 25 anlam, sonra onda bulunmayıp diğer sözlüklerde bulunan anlamlar, en son olarak da hiçbirinde bulunmayan anlamlar verilmiştir. Bu esnada her bir anlamın kullanılan dört sözlükteki anlam numaraları (dolayısıyla anlam önceliği sıraları) da belirtilmiştir. Bu listeye her bir anlamın yer aldığı atasözü sayısı ve bu anlamın atasözlerindeki öncelik sırası eklenmiştir.

8. Bu sayılardan yararlanarak “ol-” fiilinin mevcut anlamlarının 390 atasözündeki sıklık, dolayısıyla öncelik sırası belirlenmiştir.

9. Her iki listeden yararlanılarak, atasözlerindeki anlam önceliği sıralamasının kullanılan sözlüklerdeki anlam önceliği sıralamasıyla uyumluluk derecesi sorgulanmıştır.

İnceleme

Anlambilimi terimlerinden çok anlamlılık (polisemi), Doğan Aksan tarafından “Sözcüklerin birden fazla kavramı yansıtır duruma gelmiş olmalarına *çokanlamlılık* adını veriyoruz” (Aksan, 1990, s. 190) şeklinde tanımlanmıştır. Aksan bu anlamların sözlüklerde sıralanma ölçütünü ise şöyle belirtmiştir: “Tanım sırasında öğelerin temel anlam’ı başta verilecek, yan anlamları, bununla ilişkisine ve kullanım sıklığına göre sıralanacaktır.” (Aksan, 1990, s. 87).

Türkçenin çok anlamlı fiillerinden ol- fiilinin Türkiye Türkçesi atasözlerindeki anlam önceliği sıralamasını belirlemek üzere yapılan bu çalışma sırasında yukarıda da belirtildiği üzere Türkiye Türkçesinin genel sözlüklerinden dördü kullanılmıştır. Bu sözlüklerde ilk dikkat çeken husus, ol- fiilinin yapılan anlamlarıyla ilgili tanımların sınırlarının net olmamasıdır. Tanım sınırları birbirine geçmektedir. Bunun örnekleri aşağıda verilmiştir:

TS’nin “olmak” maddesinin “*Bir durumdan başka bir duruma geçmek*” şeklindeki 5. maddesi ile “*Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak*” şeklindeki 23. maddesinin sınırlarını belirlemek güçtür. Bir atasözündeki ol- fiilinin bunlardan hangisinin kapsamına girdiği, tereddüde yol açmaktadır. Örnekeyecek olursak “*Eski çamlar bardak oldu*” atasözünde ham maddesi çam ağacı olan bir kütlenin hem “bardak” durumuna geçmesi yani bardağa dönüşmesi hem de “bardak” adının belirttiği durumu alması söz konusudur.

“Bir durumdan başka bir duruma geçmek” (5) ile “... veya nitelik kazanmak”(3) karışmaktadır. Örnek: Kör ölür badem gözlü *olur*, kel ölür sırma saçlı *olur*

“Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak” (23) ile “Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak” (3) aynı anlama gelebilmektedir. Örnek: Adam *olacak* çocuk bokundan belli olur.

ÖTS’nin “olmak” maddesinin 17. anlamı “*Belli bir durum almak*”, 26. anlamı ise “...durumunu almak; bir durumdan başka bir duruma dönüşmek; yerine geçmek” ifadelerini içermektedir. Yukarıda örnek olarak verilen atasözünde “çam” hem bardak biçimini ya da durumunu almakta hem de “ağaç” ya da odun durumundan “bardak” durumuna geçmektedir.

Birleşik fiil kabul edilen “mutlu ol-” vb. yapılar da aslında bir bakıma “bir durumdan başka bir duruma geçmek”tir.

Bütün bu belirsizliklere rağmen en yakın anlamların bir araya getirilmesiyle aşağıdaki tablo oluşmuştur¹:

Tablo 1: Sözlük Tabanlı Anlam Sıralaması

TANIM	TS	ÖTS	KL	DBTS	ATSZ SIRA	ATSZ SAYI	TEKRAR
Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak	1	1,3	1	1,2	4	36/38	+2
Gerçekleşmek veya yapılmak	2	4,21	2,17	12,19	8	11/14	+3
Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak	3	5			7	20/22	+2

¹ Tablo 1 ve Tablo 2’deki eser adlarıyla ilgili kısaltmalar, çalışmanın sonundaki “Eser Kısaltmaları” bölümünde verilmiştir. Tablolarda “Atasözlerindeki” kelimesi için ATSZ kısaltması kullanılmıştır.

Bir şeyi elde etmek, edinmek	4	3,14				-	
Bir durumdan başka bir duruma geçmek	5	17,26	20	3	3	66/71	+5
Herhangi bir durumda bulunmak	6	2,18	21	4	1	85/89	+4
Uygun düşmek, yerinde görülmek	7	7	7	5	5	33	
Yetişmek, olgunlaşmak	8	olmak ³	5	6	12	2	
Hazırlanmak, hazır duruma gelmek	9	9	6	7		-	
Bulunmak	10	8	3,4		2	83/84	+1
Geçmek, tamamlanmak	11	10	8	8		-	
Sürdürmek, yürütmek	12	19				-	
Bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak	13	24	18	13		-	
Yaklaşmak, gelip çatmak	14	11	9	9	10	3	
Bir şey, birinin mülkiyetine geçmek	15	15	10	11		-	
Ek fiilin geniş zamanı olan –dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz	16	28	19	20	12	2	
(<i>nsz</i>) tkz. Sarhoş olmak	17	25,52	13	17		-	
(-e) Uymak, tam gelmek	18	12	14	10	13	1	
(-den) Yitirmek, elinden kaçırmak	19	16	16	18	10	4	
(-den) Bir yerde doğmuş, yaşamış olmak	20	22,51		16		-	
(-e) Bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek	21	33				-	
(-e) Yol açmak	22	38	15		10	4	
Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak	23	6,39,40		24,25	6	25	
(<i>yar</i>) Sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur	24	42	22		12	2	
(<i>yar</i>) Hastalığa yakalanmak, tutulmak	25	37	12	14		-	
(Çocuk için; iyelik üçüncü kişi) dünyaya gelmek; doğmak		23		15	10	4	
(Özne bir isim tamlaması ise) belirtenin belirtilene iyeliği düşüncesini verir		27			9	6	
(-en yapılı sıfat fiille) özneyi yaptığı eylemle belirtir		45			13	1	
Sahiplik			11		13	1	

A. Fiilin Hem Atasözlerinde Hem Sözlüklerde Bulunan Anlamları

Yukarıda belirtilen sıralama ölçütüne göre ol- fiilinin Türkiye Türkçesi atasözlerindeki anlamları aşağıdaki şekildedir²:

TS1. Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak:

(“*En şiddetli münakaşa, kampanyanın ismi için oldu.*”-S.F. Abasıyanık)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 1.**(Bir şey) ortaya çıkmak; meydana gelmek; varlık durumu kazanmak; oluşmak; vuku bulmak³., **ÖTS 3.** Bir varlık bir gerçeklik kazanmak; varlığı söz konusu olmak; gerçekleşmek; yapılmak; yaratılmak; vücut bulmak., **KL 1.** Meydana gelmek, vukū bulmak: *Dışarıda bir gürültü olur* (Nâmık Kemal). *Her şey birdenbire oldu* (Orhan V. Kanık)., **DBTS 1.** Vuku bulmak, meydana gelmek, varlık hâlini almak: *Az önce çok dalga oldu.*

Ol- fiilinin bu anlamı, aşağıdaki 36 farklı atasözünde bulunmaktadır:

“Altı *olur*, yedi *olur*, hep Allah'ın dediği *olur*.”, “Ardıcın közü *olmaz*, yalancının sözü *olmaz*.”, “At ölür, itlere bayram *olur*.”, “Bir çiçekle bahar (*yaz*) *olmaz*.”, “Çöregün büyüğü, hamurun (unun) çoğundan *olur*.”, “Deveye burç gerek *olursa* boynunu uzatır.”, “Düğün *olur* iki

² Her bir anlamın altındaki ilk örnek cümle, TS'de bulunmaktadır.

³ ÖTS1 kısaltmasının açılımı, “Ötüken Türkçe Sözlük'teki 1. anlam"dır. Sonraki benzer kısaltmalar da bu şekilde yorumlanmalıdır.

kişiye, kaygısı düşer deli komşuya.”, “Düş uykudan sonra *olur* (gelir) .”, “Ekmeğin büyüğü, hamurun çoğundan *olur*.”, “Her çok azdan *olur* .”, “Geç *olsun* da güç *olmasın*.”, “Her sakaldan bir tel çekseler köseye sakal *olur*.”, “İki serçeden börek *olur*.”, “İş *olacağına* varır.”, “İyilik iki baştan *olur*.”, “Katrandan *olmaz* şeker, *olsa* da cinsine çeker.”, “Kavak, yaprağını tepeden dökerse kış çok *olur*.”, “Kele kösedden yardım *olmaz*.”, “Kırk yıl kıran *olmuş*, eceli gelen ölmüş.”, “Kısmetten fazlası *olmaz*.”, “Körün istediği bir göz, iki *olursa* ne söz.”, “Merhametten maraz doğar (hasıl *olur*) .”, “Nisan yağar sap *olur*, mayıs yağar çeç *olur*.”, “*Olacakla* öleceğe çare bulunmaz.”, “*Oldu olacak*, kırıldı nacak.”, “*Olmaz olmaz* deme, *olmaz olmaz*.”, “*Olsa* ile bulsayı ekmişler, yel ile yuf bitmiş.”*Olsayı* bulsaya vermişler, hiç doğmuş.”, “Palamut çok biterse, kış erken *olur*.”, “Sandığına *olmaz*, sakındığına *olur*.”, “Sebepsiz ölüm *olmaz*.”, “Sen bilirsin deyince (değirmende) kavga *olmaz*.”, “Sıçan geçer yol *olur*.”, “Tavşan dağa küsmüş, dağın haberi *olmamış*.”, “Zahmetsiz rahmet *olmaz*.”, “Zorla güzellik *olmaz*.”

TS2. Gerçekleşmek veya yapılmak:

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 4.** Gerçekleştirilmek; yapılmak., **ÖTS 21.** Belirtilen malzemeden üretilmek; ... den yapılmak. *Çatsı kiremit olsun.*, **KL2.** Gerçekleşmek, tahakkuk etmek: “*Bu şartlarda ilim olmaz.*” “*Çok gayret ettik ama olmadı.*” “*Düğün ne zaman olacak?*” *İstesem bu da olacak, fakat mesut olmayı o kadar unutmuşum ki bu süratten korkuyorum* (Peyâmi Safâ)., **KL17.** Yapılmak: “*Sapı tahtadan olsun.*”, **DBTS 12.** Yapılmak, imâl edilmek: *Bunun plâstik olduğunu biliyor muydun?*, **DBTS 19.** İcra edilmek: *Toplantı dün oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 11 atasözünde bulunmaktadır:

“Arık etten yağlı tirit *olmaz*.”, “Arpa unundan kadayıf *olmaz*.”, “Emek *olmadan* yemek *olmaz*.”, “Ekmekten kaşık *olur* ama her yoğurdun hakkına değil.”, “Her ağaçtan kaşık *olmaz*.”, “İt derisinden post *olmaz*.”, “Kader *olmayınca* kadir bilinmez.”, “Kambersiz düğün *olmaz*.”, “Sağır için iki kere keramet *olmaz*.”, “Sakalla *olaydı* kişi, keçiye danışlırdı her işi.”, “Zurnada peşrev *olmaz*, ne çıkarsa bahtına.”

TS3. Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak:

(“*Okumak, eczacı olmak bu sayılı inatlarından biri ve ilkidir.*”-T.Buğra)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın tek anlam şudur: **ÖTS 5.** Bir görev, makam, san ya da nitelik kazanmak; uygulama yetkisi kazanmak.

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 20 atasözünde bulunmaktadır:

“Abdal ata binince bey *oldum* sanır, şalgam aşa girince yağ *oldum* sanır.”, “At at *oluncaya* kadar sahibi mat *olur*.”, “Bakmakla usta *olunsa* (öğrense), köpekler (kediler) kasap *olurdu* (kasaplığı öğrenirdi) .”, “Deve Kâbe'ye gitmekle hacı *olmaz*.”, “Dilden gelen elden gelse, her fukara padişah *olur*.”, “Dün cin *olmuş*, bugün adam çarpıyor.”, “Eşek at *olmaz*, ciğer et *olmaz*.”, “Eşek kocamakla tavla başı *olmaz*.”, “Eşek kulağı kesilmekle küheylan *olmaz*.”, “Hacı hacı *olmaz* gitmekle Mekke'ye, dede dede *olmaz* gitmekle tekkeye.”, “İsmarlama hac, hac *olmaz*.”, “Kaynana pamuk ipliği *olup* raftan düşse gelinin başını yarar.”, “Keçi kurttan kurtulsa gergedan *olur*.”, “Kimse kendi memleketinde peygamber *olmaz*.”, “Koyma akıl, akıl *olmaz*.”, “Körler memleketinde şaşılabilir padişah *olur*.”, “Kürk ile börk ile adam *olunmaz*.”, “Martta yağmaz, nisanda dinmezse sabanlar altın *olur*.”, “Nefesine güvenen borazancıbaşı *olur*.”, “Yalnız taş, duvar *olmaz*.”

TS5. Bir durumdan başka bir duruma geçmek:

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 17.** Belli bir durum almak. *Burada ilişkileriniz resmî olsun.*, **ÖTS 26.** ...durumunu almak; bir durumdan başka bir duruma dönüşmek; yerine geçmek. *Terbiyeli bir çocuk oldu.*, **KL 20.** (İsimlerden sonra geldiğinde) ... hâline gelmek: “*Ana olmak.*” “*Baba olmak.*” “*Ahbap, akrabâ olmak.*” “*Üye olmak.*” “*Engel olmak.*” “*Çocuk olmak.*” “*İnsan olmak.*” “*Doktor, öğretmen, mühendis olmak.*”, **DBTS 3.** Bir hâlden, bir hâle geçmek: *Kömür ateş oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 66 atasözünde bulunmaktadır:

“Acındırırsan arsız *olur*, acıktırırsan hırsız *olur.*”, “Ağır *ol*, batman gel.”, “Ağır *ol* da molla desinler.”, “Aklınla rezil *olursun*, aklınla vezir *olursun.*”, “Altın adı pul *oldu*, kız adı dul *oldu.*”, “Altın eşik gümüş eşige muhtaç *olur.*”, “Altın tutsa toprak *olur* (altına yapışsa elinde bakır kesilir).”, “Altın yere düşmekle pul *olmaz.*”, “Aç ile dost *olayım* diyen peşin karnını doyursun.”, “Arife günü yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayram günü yüzü kara çıkar (*olur*) .”, “Ateş *olsa* cirmi kadar yer yakar.”, “Bağa bak, üzüm *olsun*, yemeye yüzün *olsun.*”, “Bakarsan bağ *olur*, bakmazsan dağ (*olur*).”, “Baktın kar havası, eve gel kör *olası.*”, “Benzeye benzeye yaz, benzeye benzeye kış *olur.*”, “Bir adama kırk gün (deli dersen deli, akıllı dersen akıllı *olur*) ne dersen o *olur.*”, “Borcun yoksa kefil *ol*, işin yoksa şahit *ol.*”, “Büğersen göl *olur*, açarsan çöl *olur.*”, “Caminin (mescidin) mumunu yiyen kedinin gözü kör *olur.*”, “Canı yanan eşek attan yüğrük *olur.*”, “Çobanın gönlü *olursa (olunca)* tekeden yağ (süt, köremez) çıkarır.”, “Damlaya damlaya göl *olur.*”, “Dilenciye borçlu *olma*, ya düğünde ister ya bayramda.”, “Domuz derisi post *olmaz* eski düşman dost *olmaz.*”, “Elden gelen öğün *olmaz*, o da vaktinde bulunmaz.”, “Eski çamlar bardak *oldu.*”, “Eski dost düşman *olmaz* olsa da dürüst *olmaz.*”, “Eski dost düşman *olmaz*, yenisinden vefa gelmez.”, “Eski düşman dost *olmaz.*”, “Hangi gün vardır akşam *olmadık.*”, “Hasta *ol* benim için, öleyim senin için.”, “Hasta *olmayan*, sağlığın kadrini bilmez.”, “Hastaya bakmaktan hasta *olması* yeğdir.”, “İki gönül bir *olunca* samanlık seyran *olur.*”, “İki karılı evde toz diz boyu *olur.*”, “İşemekle deniz pis *olmaz.*”, “İşin yoksa şahit *ol*, paran çoksa kefil *ol.*”, “İt değmekle (işemekle) deniz pis *olmaz.*”, “İyi *olacak* hastanın, doktor ayağına gelir.”, “Kaçan balık büyük *olur.*”, “Kalıp kıyafetle adam adam *olmaz.*”, “Katrani kaynatsan *olur* mu şeker? .”, “Kel ölür, sırma saçlı *olur*, kör ölür badem gözlü *olur.*”, “Kılık kıyafetle adam adam *olmaz.*”, “Kırkından sonra at *olup* da kuyruk mu sallayacak.”, “Kırk yıllık Yani, *olur* mu Kâni.”, “Komşunu iki inekli iste ki kendin bir inekli *olasın.*”, “Kör ölür badem gözlü *olur*, kel ölür sırma saçlı *olur.*”, “Kurdun oğlu akıbet kurt *olur.*”, “Kurt kocayınca köpeğin maskarası *olur.*”, “Misafirin umduğu ev sahibine iki öğün *olur.*”, “Ne *oldum* dememeli, ne *olacağım* demeli.”, “Önce baldın, pekmez *oldun*; şimdi para etmez *oldun.*”, “Paran çoksa (borcun yoksa) kefil *ol*, işin yoksa şahit *ol.*”, “Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara *olsun.*”, “Sabırla koruk helva *olur*, dut yaprağı atlas.”, “Sade pirinç zerde *olmaz*, bal gerektir kazana; baba malı tez tükenir evlat gerek kazana.”, “Senden devletliye ortak *olma.*”, “Sevda geçer yalan *olur*, sonra sokar yılan *olur.*”, “Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör *olur.*”, “Üvey, öz *olmaz*; kemha, bez *olmaz.*”, “Veresiye (borca) şarap içen, iki kez (kere) sarhoş *olur.*”, “Yerde yatan yumurta, gökte uçan kuş *olur.*”, “Yüz verme arsız *olur*, az verme hırsız *olur.*”, “Zayi olan koyunun kuyruğu büyük *olur.*”, “Zügürt *olup* düşmektense uyuz *olup* kaşınmak yeğdir.”

TS6. Herhangi bir durumda bulunmak:

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 2.** (Şu veya bu durumda) bulunmak; herhangi bir durum veya nitelikte bulunmak. Bevlünüj bakıyyesi indügi zannına galib olıcak ikileyin kubulin yuya”Tacü’l-Edeb, **ÖTS 18.** Belli bir nitelik taşımak; ... den hissedilmek; ... den duyulmak. *Dostlukları da candan oldu.*, **KL 21.** (Sıfatlardan sonra geldiğinde) ... vasfını taşımak: “*Sağır, kör, dilsiz olmak.*” “*Akıllı, deli olmak.*” “*Sıkıntılı, neşeli olmak.*” “*Başboş olmak.*” “*Meşhur olmak.*” “*Belli olmak.*” “*Âciz, gülünç olmak.*” “*Köylü olmak.*” “*Partili olmak.*” “*Güzel, çirkin olmak.*”, **DBTS 4.** Herhangi bir durumda bulunmak: *Ben de bir vârisin olmakla bugün mağrurum-Kemâl*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 85 atasözünde bulunmaktadır:

“Abdalın karnı doyunca gözü pabucundadır (yolda *olur*).”, “Abdalın yağı çok *olursa* gâh borusuna çalar, gâh gerisine.”, “Aç kalmak, borçlu *olmaktan* iyidir.”, “Açın gözü ekmek teknesinde *olur*.”, “Adam *olana* bir söz yeter.”, “Ağası güçlü *olanın* kulu asi *olur*.”, “Ağası güçlü *olanın*, kulu suçlu *olur*.”, “Ağası yiğit *olanın* etbai sarhoş gezer.”, “Alıcı kuşun ömrü az *olur*.”, “Arkadaşını söyle, kim *olduğunu* söyleyeyim.”, “Astar bol *olmayınca* yüze gelmez.”, “Az *olsun*, uz (öz) *olsun*.”, “Babayla oğlanın pabucu bir *olunca* evde kavga eksik *olmaz*.”, “Baca eğri de *olsa* dumanı doğru çıkar.”, “Baş *ol* da istersen soğan başı *ol*.”, “Baş *ol* da eşek başı (soğan başı) *ol*.”, “Baş *olan* boş *olmaz*.”, “Beş parmak (parmağın) bir (biri) *olmaz*.”, “Borçlunun yalımı alçak *olur*.”, “Büyük başın derdi büyük *olur*.”, “Cami ne kadar büyük *olsa* imam gene bildiğini okur.”, “Cemaat ne kadar çok *olsa* imam gene bildiğini okur.”, “Çıra dibi karanlık *olur*.”, “Çobanın yağı çok *olursa* çarığına sürer.”, “Çok söz (laf) yalansız, çok para (mal) haramsız *olmaz*.”, “Dağ başından duman eksik *olmaz*.”, “Dağ ne kadar yüce *olsa* yol üstünden aşar.”, “Davacın kadı *olursa* yardımcın Allah *olsun*.”, “Davacısı kadı *olanın* yardımcısı Allah *olsun*.”, “Deniz kenarında dalga eksik *olmaz*.”, “Devletli gözü perdeli *olur*.”, “Dil ebsem (*olsa*) baş esen (esendir) .”, “Dilenci bir *olsa* şekerle beslenir.”, “Doğan anası *olma*, doğuran anası *ol*.”, “Doğru söyleyenin tepesi delik *olur*.”, “Düşmanın karınca *olsa* kendini merdane tut.”, “Ekşi yüzlünün balı acı *olur*.”, “Emanet eşeğin yuları gevşek *olur*.”, “Er *olan* ekmeğini taştan çıkarır.”, “Erim er *olsun* da yerim çalı dibi *olsun*.”, “Et ne kadar arık *olsa* üstüne ekmek yaraşır.”, “Fukaranın tavuğu, zenginin atı kıymetli *olur*.”, “Gönüller bir *olunca* samanlık seyran *olur*.”, “Gözden irak *olan* gönülden de irak *olur*.”, “Gözü tanede *olan* kuşun ayağı tuzaktan kurtulmaz.”, “Gümüş sağ *olsun*, altın gidekosun.”, “Güzellerin talihi çirkin *olur*.”, “Her gün bir *olmaz*.”, “Her kaşığın kısmeti bir *olmaz*.”, “Herkesin akli bir *olsa* koyuna çoban bulunmaz.”, “Hesabı pak *olanın*, yüzü ak *olur*.”, “İtin (köpeğin) duası kabul (makbul) *olsa* (-ydı) gökten kemik yağar (-dı) .”, “Kabahat samur kürk *olsa* kimse sırtına almaz.”, “Kadının şamdanı altın *olsa* mumunu dikecek erkektir.”, “Kelle sağ *olsun* da külâh bulunur.”, “Kenarın dilberi nazik de *olsa* nazenin *olmaz*.”, “Kılavuzu karga *olanın* burnu boktan kalkmaz.”, “Kısa günün kârı az *olur*.”, “Kucağı dolu *olanın*, ocağı yanar.”, “Kul hatasız *olmaz*.”, “Kurtla ortak *olan* tilkinin hissesi, ya tırnaktır ya bağırsak.”, “Lodosun gözü yaşlı *olur*.”, “Malı ongun *olanın* adı angın *olur*.”, “Mescite gerek *olan* meyhaneye haramdır.”, “Miyancının kesesi bol *olur*.”, “Müft *olsun* da zift *olsun*.”, “Ne yavuz *ol* asıl ne yavaş *ol* basıl.”, “Öksüz kuzu toklu (öveç) *olmaz*.”, “Parası (akçesi) ucuz *olanın* kendisi kıymetli *olur*.”, “Pek yaş *olma*, sıkılırsın; pek de kuru *olma*, kırılırsın.”, “Sağ *olsun* da dağ ardında *olsun*.”, “Sakal bıyığa denk *olmayınca* berber ne yapsın? .”, “Suç samur kürk *olsa* kimse üstüne almaz.”, “Şaraptan bozma sirke keskin *olur*.”, “Taş altında *olmasın* da dağ ardında *olsun*.”, “Taze bardağın

suyu soğuk *olur.*”, “Ucuz etin yahnisi yavan (tatsız) *olur.*”, “Ulular köprü *olsa*, basıp geçme.”, “Yabancı kuşun başı kanadı altında *olur.*”, “Yavaş atın tekmesi yavuz *olur.*”, “Yırtıcı kuşun ömrü az *olur.*”, “Yiğidim yiğit *olsun* da yerim çalı dibi *olsun.*”, “Yumurtlayan tavuk bağırğan *olur.*”, “Yumuşak huylu atın çiftesi pek *olur.*”, “Yüzü güzel *olanın* huyu (da) güzel *olur.*”

TS7. Uygun düşmek, yerinde görülmek:

(*Böyle iş olmaz. Oraya gitmesek de olur.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 7.** (Eylem ve davranış için) uygun düşmek; yakışmak; yerinde görülmek; elvermek. *Bu koltuk orada olmadı.*, **KL 7.** Uygun düşmek, yerinde olmak: “*Büyüklerin yanında sigara içmek olmaz.*” *Buna insafılı olup da İstanbul hastalığı da desek olur* (Sâmiha Ayverdi)., **DBTS 5.** Yerinde, uygun bulunmak: *Gelmese de olur.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 33 atasözünde bulunmaktadır:

“Arık öküze bıçak *olmaz* (çalınmaz) .”, “Aş taşınca kepçeye paha *olmaz.*”, “Ateşle barut bir yerde durmaz (*olmaz*) .”, “Atlıya saat *olmaz.*”, “Bakan göze bağ (yasak) *olmaz.*”, “Boş ite menzil *olmaz.*”, “Candan ahbap, kandan şarap *olmaz.*”, “Çam ağacından ağıl *olmaz*, el çocuğundan oğul *olmaz.*”, “Dağ dağ üstüne *olur*, ev ev üstüne *olmaz.*”, “Darı unundan baklava, incir ağacından oklava *olmaz.*”, “Deniz dalgasız *olmaz*, gönül sevdasız *olmaz.*”, “Deniz dalgasız *olmaz*, kapı halkasız.”, “Denizdeki balığın pazarı (pazarlığı) *olmaz.*”, “El el üstünde *olur*, ev ev üstünde *olmaz.*”, “Elçiye zeval *olmaz.*”, “Elti eltiye eş *olmaz*, arpa unundan aş *olmaz.*”, “Emanete hıyanet *olmaz.*”, “Garip itin kuyruğu bacağı arasında (götünde, kışına kısık) gerek (*olur*) .”, “Göge direk, denize kapak *olmaz.*”, “Göze yasak *olmaz.*”, “Gül dalından odun, beslemeden kadın *olmaz.*”, “Halayıktan kadın *olmaz*, gül ağacından odun.”, “Her zaman eşek ölmez, on köfte on paraya *olmaz.*”, “Hırsıza kilit *olmaz.*”, “Hikmetinden sual *olunmaz.*”, “İsırgan ile taharet *olmaz.*”, “İyiliğe iyilik *olsaydı*, koca öküze bıçak *olmazdı.*”, “Kurtla koyun, kılıçla oyun *olmaz.*”, “Taş taş üstünde *olur*, ev ev üstünde *olmaz.*”, “Temsilde hata *olmaz.*”, “Teşbihte hata *olmaz (olmasın)* .”, “Yürük ata kamçı *olmaz.*”, “Yürük ata paha *olmaz.*”

TS8. Yetişmek, olgunlaşmak:

(*Ekinler oldu. Üzümler daha olmadı.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS olmak³:** 1. (Meyve sebze için) istenen niteliği kazanıp toplanacak, yenecek duruma gelmek; olgunlaşmak; yetişmek. 2. Tüketilebilir, kullanılabilir duruma gelmek. Tarhana oldu mu?, **KL 5.** Olgunlaşmak, kemâle ermek: *Şeftâlıler oldu mu / Su testisi doldu mu / Seni bana verdiler / Şimdi gönlün oldu mu* (Mâni). *Bir gazeteci, bir fikra yazarı gazeteyle berâber gelişir, yükselir ve olur* (Burhan Felek)., **DBTS 6.** Olgunlaşmak: *Kirazlar biraz erken oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 2 atasözünde bulunmaktadır:

“Ağacın meyvesi *olunca*, başını aşağı salar.”, “Üçlenmemiş eken, *olmamış* eker.”

TS10. Bulunmak:

(“*Kız da hemen olduğu yere oturdu.*”-M. Ş. Esendal)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 8.** Bir yerde hazır bulunmak; mevcut olmak; kalmak., **KL 3.** Bulunmak, var olmak: *Çâr köşe fânî dünyâda / Koç yiğitler*

olmasaydı / Dünyâyı zulmet alırdı / Ağlayanlar, KL 4. Yaşamak, hayat sürmek, bulunmak: Manastır'da olaydım kocamı iki günde bu âşiftenin elinden kurtarırdım ya! (Reşat N. Güntekin).

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 83 atasözünde bulunmaktadır:

“Al elmaya taş atan çok *olur.*”, “Açın imanı *olmaz.*”, “Acıklı başta akıl *olmaz.*”, “Adam adamdır *olmasa* da pulu, eşek eşektir atlastan *olsa* çulu.”, “Ağaca çıkan keçinin dala bakan oğlağı *olur.*”, “Ağacın kurdu içinde *olur.*”, “Ak koyunun kara kuzusu da *olur.*”, “Akıl *olmayınca* ne yapsın sakal? .”, “Al kaşağıyı gir ahıra, yarası (yağırtı) *olan* gocunur (gocunsun) .”, “Alacağım *olsun* da alakargada *olsun.*”, “Alakargada alacağım *olsun*, alamazsam gözümü oysun.”, “Ana gibi yâr *olmaz*, Bağdat gibi diyar *olmaz.*”, “Ar kadar eri *olanın*, dağ kadar yeri *olur.*”, “Araba devrilince (kırıldıktan sonra, kırılınca) yol gösteren çok *olur.*”, “Arı bey *olan* kovana üşer.”, “Arı gibi eri *olanın* dağ kadar yeri *olur.*”, “Adamın kötüsü *olmaz*, meğer züğürt *ola.*”, “Acıkan ne *olsa* yer, acıyan ne *olsa* söyler.”, “Aşk *olmayınca* meşk *olmaz.*”, “At *olur*, meydan *olmaz* (bulunmaz), meydan *olur* (bulunur), at *olmaz* (bulunmaz) .”, “Ateş *olmayan* yerden duman çıkmaz.”, “Atın tepmezi, itin kapmazı *olmaz.*”, “Ava gelmez kuş *olmaz*, başa gelmez iş *olmaz.*”, “Ayağa değmedik taş *olmaz*, başa gelmedik iş *olmaz.*”, “Ayak almadık taş *olmaz*, başa gelmedik iş *olmaz.*”, “Baht (akıl) *olmayınca* başta, ne kuruda biter ne yaşta.”, “Bal *olan* yerde sinek de *olur* (bulunur) .”, “Balı *olan* bal yemez mi? .”, “Balta değmedik ağaç *olmaz.*”, “Bey ardından çomak çalan çok *olur.*”, “Bir abam (postum) var atarım, nerede *olsam* yatarım.”, “Bir avuç altının *olacağına* bir avuç toprağın *olsun.*”, “Bitli baklanın da kör alıcısı *olur.*”, “Bostana dadanan eşeğin kuyruğu, kulağı *olmaz.*”, “Boş başağın başı dik *olur.*”, “Civcivde gözün, et yemeye yüzün *olsun.*”, “Çanakta balın *olsun*, yemen'den (bağdat'tan) arı gelir.”, “Çifte gelmeyen öküz *olsun*, işe gitmeyen oğlun.”, “Çocuğun bulunduğu yerde dedikodu *olmaz.*”, “Dağ ardında *olsun* da, yer altında *olmasın.*”, “Deli dostun *olacağına* akıllı düşmanın *olsun.*”, “Dertsiz baş (kul) *olmaz.*”, “Dikensiz gül *olmaz.*”, “Dumansız baca *olmaz*, kahursuz koca *olmaz.*”, “Düşenin dostu *olmaz.*”, “Düşenin dostu *olmaz* hele bir düş de gör.”, “Eskisi *olmayanın* yenisi (acarı) *olmaz.*”, “Eskiye rağbet (itibar) *olsaydı* bitpazarına nur yağardı.”, “Eşek çamura çökerse sahibinden gayretlisi *olmaz.*”, “Gammaz *olmasa* tilki pazarda gezer.”, “Gelin girmedik ev *olur*, ölüm girmedik ev *olmaz.*”, “Gül dikensiz *olmaz.*”, “Gün *olur* yılı besler, yıl *olur* günü beslemez.”, “Haramın temeli *olmaz.*”, “Hatasız kul *olmaz.*”, “Her ağacın meyvesi *olmaz.*”, “Horozu çok *olan* köyde sabah geç *olur.*”, “İnsanın kötüsü (fenası) *olmaz*; meğerki parası *olmaya.*”, “Kadı kızında bile kusur *olur.*”, “Kanaat gibi devlet *olmaz.*”, “Kardeşim *olsun* da kanlım *olsun.*”, “Kedinin kanadı *olsaydı*, serçenin adı kalmazdı.”, “Kelin medarı *olsa* kendi başına *olur.*”, “Kelin merhemi *olsa* başına sürer.”, “Kes parmağını çık pazara, em (merhem, ilaç) buyuran çok *olur.*”, “Kör satıcının kör alıcısı *olur.*”, “Kurtlu baklanın kör alıcısı *olur.*”, “Kusursuz güzel *olmaz.*”, “Kutsuz kuşun yuvası doğan yanında *olur.*”, “Kürkçünün kürkü *olmaz*, borkçünün borkü.”, “Mürüvete endaze *olmaz.*”, “Namaza meyli *olmayanın* kulağı ezanda *olmaz.*”, “Öpmeye niyeti *olmayan* 'yanağın nerede' diye sorar.”, “Para ile imanın kimde *olduğu* bilinmez.”, “Pekmez gibi malın *olsun*, Antakya'dan sinek gelir.”, “Satılık ziftin *olsun*, Selânik'ten kel gelir.”, “Tamah *olmasa*, müflis acından ölmez.”, “Tarlada izi *olmayanın* harmanda sözü (yüzü) *olmaz.*”, “Tekerlek kırıldıktan sonra yol gösteren çok *olur.*”, “Varlığa darlık *olmaz.*”, “Yarası *olan* gocunur (gocunsun).”, “Yazın araması, kışın taraması *olmazsa* herkes besler mandayı.”, “Yoğurdum (ayranım) ekşidir diyen *olmaz.*”

TS14. Yaklaşmak, gelip çatmak:

(*Sabah oldu.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 11.** (Zaman bildiren bir isimle, vakit için) gelip çatmak; yaklaşmak. *Sabah oldu.*, **KL 9.** (Zaman bildiren kelimelerle) Gelip çatmak, yaklaşmak: *O kuş ancak bahâr olunca gelir* (Yahyâ Kemal). *Akşam ne çabuk oldu bugün* (Yusuf Z. Ortaç), **DBTS 9.** Yaklaşmak, gelip çatmak: *Sabah da oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 3 atasözünde bulunmaktadır:

“Akşam oldu kon, sabah oldu göç.”, “Gün ola harman ola.”, “Sabah ola, hayrola.”

TS16. Ek fiilin geniş zamanı olan –dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz:

(*Annesi oluyor. Yeğeni olur.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 28.** (Şimdiki veya geniş zaman üçüncü teklik kişi) kesinleşme bildirir; ...dir. *Amcam olur.*, **KL 19.** Geniş zamânın ve şimdiki zamânın tekil üçüncü şahsı “-dir” anlamında kullanılır ve bildirme ifade eder: “*Kayınbirâderim oluyor.*” “*Eniştem olur.*” “*Orada sonbaharda havalar güzel olur.*” “*Bu mevsimde deniz dalgalı oluyor.*” *Uzun olur gemilerin direği / Yanık olur âşıkların yüreği* (Türkü), **DBTS 20.** Üçüncü tekil şahsın şimdiki ve geniş zaman çekimleriyle ...dır, ...dir mânası verir: *Bizim müdürümüz olur.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 2 atasözünde bulunmaktadır:

“Aşı pişiren yağ olur, gelinin yüzü ağ olur.”, “Tok ağırlaması (ağırlamak) güçtür (güç olur).”

TS18. (-e) Uymak, tam gelmek:

(*Bu şapka başıma oluyor.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 12.** Uymak; tam gelmek. *Bu ayakkabılar oldu.*, **KL 14.** Tam gelmek, uymak: “*Bu pabuç ayağımıza olur mu?*” “*Bu kapak bu tencereye olmuyor.*”, **DBTS 10.** Uygun gelmek: *Bu ceket bana oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 1 atasözünde bulunmaktadır:

“Amasya'nın bardağı, biri olmazsa biri daha.”

TS19. (-den) Yitirmek, elinden kaçırmak:

(*Tembelliği yüzünden işinden oldu.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 16.** (İş, kazanç, mal, insan vb. için) yoksun kalmak; elinden gitmek; yitirmek; kaçırmak; yanında bulamamak. *Biz de olduk bir kilo tuzdan.*, **KL 16.** Mahrum kalmak, elinden kaçırmak, yitirmek: “*İşinden olmak.*” “*Evinden olmak.*” “*Parasından olmak.*” “*Canından olmak.*”, **DBTS 18.** Kaybetmek, elinden çıkmak: *Kârından oldu.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 4 atasözünde bulunmaktadır:

“Ağlayıp da gözden mi olayım?”, “Deve boynuz ararken kulaktan olmuş.”, “El için ağlayan gözden olur.”, “İki kişi dinden olursa bir kişi candan olur.”

TS22. (-e) Yol açmak:

(*Bu davranışın ona çok zararı oldu.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 38.** (Yarar, zarar vb. ile birlikte kullanıldığında) Yol açmak; neden olmak; sağlamak., **KL 15.** (İyelik eki almış bâzı kelimelerle) Dokunmak: “*Faydası olmak.*” “*Kötülüğü, zararı olmak.*” “*İyiliği, hayrı olmak.*” ♦ **(-den)**

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 3 atasözünde bulunmaktadır:

“Devenin derisi eşeğe yük *olur.*”, “Hamala semeri yük *olmaz.*”, “Öküze boynuzu yük *olmaz* (ağır gelmez).”

TS23. Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak:

(*Su, buz oldu.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 6.** (İsmin belirttiği) niteliği kazanmak; bir nitelik sahibi olmak; herhangi bir durum veya konumda bulunmak. *Adam olmak.*, **ÖTS 39.** yard. f. (Kendisinden önce gelen isim veya sıfatın belirttiği) durumu almak. *Kahraman olmak.*, **ÖTS 40.** yard. f. (Kendisinden önce gelen isim veya sıfatla kaynaşarak) belirtilen durumu almak anlamında birleşik fiiller yapar. *Kahrolmak*, **DBTS 24.** Bazı sıfat ve isimlerle birlikte yardımcı fiil olarak kullanılır. *Gül budanmış dal dal olmuş*-Öksüz Aşık, **DBTS 25.** Birleşik fiiller teşkil eder: *Defolmak*, *fetholmak*.

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 25 atasözünde bulunmaktadır:

“Abdala malum *olur.*”, “Acıkanın yanağından, susayanın dudağından belli *olur.*”, “Adam adama (gene, her zaman) gerek *olur.*”, “Adam *olacak* çocuk bokundan belli *olur.*”, “Adamın iyisi işbaşında (alışverişte) belli *olur.*”, “Ağaçtan maşa, abdalardan paşa *olmaz.*”, “Ağaçtan maşa *olmaz.*”, “Ağzı eğri, gözü şaşı ensesinden belli *olur.*”, “Ak göt (don, bacak) kara göt (don, bacak) kara geçit başında (hamamda) belli *olur.*”, “Akı karası geçitte belli *olur.*”, “Akıllar gelin *olmuş*, herkes kendininkini beğenmiş.”, “Altın ateşte, insan mihnette belli *olur.*”, “Aslan yatağından (yattığı yerden) bellidir (belli *olur*) .”, “At yedi günde, it yediği günde (belli *olur*, semirir) .”, “Ata malı mal *olmaz*, kendin kazanmak gerek.”, “Çingiraklı deve kaybolmaz.”, “Dost (iyi dost) kara günde belli *olur.*”, “Ekmeğini ekmekçiye ver, yarısını yerse helal *olsun.*”, “Kaybolan (zayı olan) koyunun kuyruğu büyük *olur.*”, “Kefen alacak adam yüzünden belli *olur.*”, “Köre renkten bahsolunmaz”, “Kuşa süt nasip *olsa* anasından *olurdu.*” (nasip ol-) , “Ölümü gören hastalığa razı *olur.*”, “Yağ yiyen köpek tüyünden belli *olur.*”, “Yiğit meydanda belli *olur.*”

TS24. (yar) Sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur:

(*Artık bize gelmez oldu. Bu işi yapmış olacak.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 42.** yard.f. (Sıfat fiillerle) bitme bildiren birleşik fiiller yapar. *İş işten geçmiş olacak.*, **KS 22.** İsim-fiillerden sonra anlamı kuvvetlendirmek, değişik bir ifade sağlamak için bir üslup özelliği olarak kullanılır: “*Gelir olmak.*” “*Gelmez olmak.*” “*Uçar olmak.*” “*Uçmaz olmak.*” “*Gider olmak.*” “*Gitmiş olmak.*” “*Söyleyecek olmak.*” *Kara ekmek yerine bembeyaz somunlar fırınlarda satılır olmuş, katlık yılları böylece geride kalmıştı* (Sâmiha Ayverdi).

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 2 atasözünde bulunmaktadır:

“Besledik büyüttük danayı, şimdi tanımaz *oldu* anayı.”, “Yaza çıkardık danayı, beğenmez *oldu* anayı.”

Görüldüğü gibi, ol- fiilinin TDK Türkçe Sözlük'teki (diğer sözlüklerde de bulunan) 15 farklı anlamı (1,2,3,5,6,7,8,10,14,16,18,19,22,23 ve 24), atasözlerinde mevcuttur. Ol- fiilinin atasözlerindeki anlamlarından TDK Türkçe Sözlük'te olmayıp diğer sözlüklerde bulunanlar ise şunlardır:

ÖTS 23. (Çocuk için; iyelik üçüncü kişi) dünyaya gelmek; doğmak.

(*Bir oğlu oldu.*)

DBTS 15. Doğmak: *Safiye Mustafa'dan olma Mehmet.*

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 4 atasözünde bulunmaktadır:

“Erinenin oğlu kızı *olmamış.*”, “Görmemişin oğlu *olmuş* (çekmiş, çükünü koparmış).”, “Utananın oğlu kızı *olmamış.*”, “Üşenenin oğlu kızı *olmamış.*”

ÖTS 27. (Özne bir isim tamlaması ise) belirtenin belirtilene iyeliği düşüncesini verir.

(*Burada odanın penceresi olmalı.*)

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 6 atasözünde bulunmaktadır:

“Binicinin sağı solu *olmaz.*”, “Erenlerin sağı solu *olmaz.*”, “Görünen dağın (köyün) uzağı *olmaz.*”, “İslanmışın yağmurdan korkusu *olmaz.*”, “Taşa çıkan keçinin ağaca çıkan oğlağı *olur.*”, “Tatlı tatlı yemenin acı acı geçirmesi *olur.*”

ÖTS 45. (-en yapılı sıfat fiille) özneyi yaptığı eylemle belirtir.

(*Ben çıkmayayım, tanıyan olur.*)

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 1 atasözünde bulunmaktadır:

“Sütsüz koyun meleyen *olur.*”

KL11. (Bir şeye) Sâhip olmak:

“Çocuğu *olmak.*” “Parası, evi *olmak.*” “Dostu, düşmanı *olmak.*” “Niyeti, endişesi *olmak.*” *Bin canı olsa verir* (Nâmık Kemal). *Bilirsin bende para olduğu vakit hiç esirgemem* (Ahmed Midhat Efendi).

Fiilin bu anlamı, aşağıdaki 1 atasözünde bulunmaktadır:

“*Olan dört bağlar, olmayan dert bağlar.*”

İncelenen atasözlerinden 97'sinde “ol-” fiili ikişer kez kullanılmıştır. Bu atasözlerinden 79'unda her iki ol- fiili de aynı anlamdadır. 18'inde ise ol- fiileri farklı anlamda kullanılmıştır. İçindeki ol- fiillerinin farklı anlam taşıdığı atasözleri şunlardır:

“Ardıcın közü *olmaz*, yalancının sözü *olmaz.*” (İlki 1., ikincisi 2. anlamda), “Geç *olsun* da güç *olmasın.*” (İlki 1., ikincisi 6. anlamda), “Emek *olmadan* yemek *olmaz.*” (İlki 2., ikincisi 1. anlamda), “At at *oluncaya* kadar sahibi mat *olur.*” (İlki 3., ikincisi 5. anlamda), “Aklınla rezil *olursun*, aklınla vezir *olursun.*” (İlki 5., ikincisi 3. anlamda), “Bağa bak, üzüm *olsun*, yemeye

yüzün *olsun*.” (İlki 5., ikincisi 10. anlamda), “Eski dost düşman *olmaz* olsa da dürüst *olmaz*.” (İlki 5., ikincisi 6. anlamda), “Davacısı kadı *olanın* yardımcısı allah *olsun*.” (İlki 6., ikincisi 5. anlamda), “Davacın kadı *olursa* yardımcın allah *olsun*.” (İlki 6., ikincisi 5. anlamda), “Gözden irak *olan* gönülden de irak *olur*.” (İlki 6., ikincisi 5. anlamda), “Adamın kötüsü *olmaz*, meğer züğürt *ola*.” (İlki 10, ikincisi 6. anlamda), “Aşk *olmayınca* meşk *olmaz*.” (İlki 10., ikincisi 2. anlamda), “Kardeşim *olsun* da kanlım *olsun*.” (İlki 10., ikincisi 6. anlamda), “Sabah *ola*, hayrola.” (İlki 14., ikincisi 1. anlamda), “Aşı pişiren yağ *olur*, gelinin yüzü ağ *olur*.” (İlki 16., ikincisi 3. anlamda), “*Kaybolan* (zayı *olan*) koyunun kuyruğu büyük *olur*.” (İlki 23., ikincisi 5. anlamda), “Kuşa süt nasip *olsa* anasından *olurdu*.” (İlki 23’te, ikincisi; aitlik, sebep, kaynaklan-), “Çam ağacından ağıl *olmaz*, el çocuğundan oğul *olmaz*.” (İkincisi 7., birincisi 2. anlamda).

Bunlar 390 atasözü içinde yapılan anlam sıralamasını hiçbir şekilde değiştirmemektedir.

B. Fiilin Atasözlerinde Olup Hiçbir Sözlükte Bulunmayan Anlamı:

Aşağıdaki 4 atasözünde ol- fiili +dAn eki almış isimlerden sonra geldiğinde çalışmada kullanılan sözlüklerde bulunmayan “aitlik, sebep, kaynaklanma” anlamı taşımaktadır:

“Atın ölümü arpadan *olsun*.”, “Hıyar akçesiyle alınan eşeğin ölümü sudan *olur*.” “Kuşa süt nasip *olsa* anasından *olurdu*.” “Top otu beylikten *olunca*, güllesi Bağdat'a gider”

Yukarıdaki A ve B maddeleri birleştirildiğinde, ol- fiilinin Türkiye Türkçesi atasözlerindeki kullanımıyla ilgili olarak kullanım sıklığını da gösteren aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır:

Tablo 2: Atasözü Tabanlı Anlam Sıralaması

ATSZ SIRA	ATSZ SAYI	TANIM	TS	ÖTS	KL	DBTS
1	85/89	Herhangi bir durumda bulunmak	6	2,18	21	4
2	83/84	Bulunmak	10	8	3,4	-
3	66/71	Bir durumdan başka bir duruma geçmek	5	17,26	20	3
4	36/38	Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak	1	1,3	1	1,2
5	33	Uygun düşmek, yerinde görülmek	7	7	7	5
6	25	Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak	23	6,39,40	-	24,25
7	20/22	Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak	3	5	-	7
8	11/14	Gerçekleşmek veya yapılmak	2	4,21	2	12,19
9	6	(Özne bir isim tamlaması ise) belirtenin belirtilene iyeliği düşüncesini verir	-	27	-	-
10	4	(-den) Yitirmek, elinden kaçırmak	19	16	16	18
10	4	(-e) Yol açmak	22	38	15	-
10	4	(Çocuk için; iyelik üçüncü kişi) dünyaya gelmek; doğmak	-	23	-	15
11	3	Yaklaşmak, gelip çatismak	14	11	9	9
12	2	Yetişmek, olgunlaşmak	8	olmak ³	5	6
12	2	Ek fiilin geniş zamanı olan -dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz	16	28	19	20
12	2	(yar) Sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur	24	42	22	-
13	1	(-e) Uymak, tam gelmek	18	12	14	10
13	1	(-en yapıtı sıfat fiille) özneyi yaptığı eylemle belirtir	-	45	-	-
13	1	(Bir şeye) Sâhip olmak			11	
	2/3	Aitlik, Sebep, Kaynak	-	-	-	-
	390					

C. Fiilin Sözlüklerde Olup Atasözlerinde Olmayan Anlamları:

TS4. Bir şeyi elde etmek, edinmek:

(“Nihayet ben mal sahibi olacağıma göre rahattım.” -S.F. Abasıyanık.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 13.** (Taşınır ve taşınmaz için) mülkiyet altına almak; sahibi olmak; edinmek., **ÖTS 14.** Bir şeyi elde etmek; edinmek. *Hukuk bilgisi olmak.*

TS9. Hazırlanmak, hazır duruma gelmek:

(Çay oldu.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 9.** Hazır duruma gelmek; hazırlanmak; yapılmak. *Yemek oldu, haydi sofraya!*, **KL 6.** Hazır duruma gelmek: “*Helva oldu mu?*” “*Yemek ne zaman olacak?*” *Mangaldaki kömürler olmuştur* (Târik Buğra), **DBTS 7.** Hazır hâle gelmek: *Çörekler oldu mu?*

TS11. Geçmek, tamamlanmak:

(İki yıl oldu. Nerede ise üç yıl olacak.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 10.** (Zaman dilimi için) aradan geçmek; tamamlanmak. *Görmeyeli üç yıl oldu.*, **KL 8.** (Zaman bildiren kelimelerle) Geçmek, tamamlanmak: “*İki ay sonra bayram olacak.*”, *Birçok zaman oldu* (Nâmık Kemal). *İki sene oluyor* (Peyâmî Safâ), **DBTS 8.** Tamamlanmak: *Beş asır oldu.*

TS12. Sürdürmek, yürütmek:

(İlişkilerimiz dostça olsun istiyorum.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlam şudur: **ÖTS 19.** Devam ettirmek; sürdürmek; yürütmek. *İlişkileri iyi oldu.*}

TS13. Bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak:

(Partili olmak.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 24.** (...lı olmak) bir görüş, parti veya grup vb. tarafını tutmak; ilgili bulunmak; ona mensup olmak. *Galatasaraylı olmak.*, **KL 18.** Bir yere mensup olmak: “*Partiden olmak.*” “*İkinci gruptan olmak.*” “*Tüccardan olmak.*” “*İlmiyeden olmak.*”, **DBTS 13.** Herhangi bir yer veya kuruluşa mensup bulunmak, çıkışlı bulunmak: *Ankaralı olduğunu biliyoruz; Fenerbahçeli olduğu muhakkak.*

TS15. Bir şey, birinin mülkiyetine geçmek:

(“Pırlanta gerdanlığı da tektaş küpesi de zümrüt yüzüğü de kendinin olsun.” -S.M. Alus)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 15.** (Taşınır ve taşınmaz için) mülkiyeti el değiştirmek; bir başkasına geçmek; onun olmak. *Buralar şimdi devletin oldu.*, **KL 10.** (Bir şey) Birinin mülkiyetine geçmek: “*Bütün bu servet senin olacak.*” *Onun olsun o bahçeler, o altınlar, inciler* (Mehmet E. Yurdakul), **DBTS 11.** Sahipliği, mülkiyeti altına girmek: *İki yıl çalıştım bir kütüphanem oldu.*

TS17. (nsz) tkz. Sarhoş olmak:

(Sen adamakıllı olmuşsun.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 25.** Sarhoş durumda bulunmak., **ÖTS 52.** argo. Sarhoş olmak; esrimek., **KL 13.** Sarhoş olmak: “*İyice olmuş ama hâlâ sarhoş değilim diyor.*”, **DBTS 17.** Sarhoş hâlde bulunmak: *İyice oldu, kendini kaybetti.*

TS20. (-den) Bir yerde doğmuş, yaşamış olmak:

(*Köyden, kasabadan olmayan, düveni, dirgeni nasıl bilebilir?*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 22.** Bir yerde doğmuş veya orada yaşamış bulunmak; kökü oraya dayanmak; orali olmak. *Bizimkiler Dirmil'den olur.*, **ÖTS 51.** İkamet etmek; oturmak; eğlenmek., **DBTS 16.** İkamet etmek; eğlenmek.

TS21. (-e) Bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek:

(*Aman, ona bir şey olmasın! Kimseye bir şey olmadı.*)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlam şudur: **ÖTS 33.** (“Bir şey” sıfatı ile birlikte kullanıldığında) bir olayla karşılaşmak; başına kötü bir şey gelmek; kötü bir duruma uğramak.

TS25. (yar) Hastalığa yakalanmak, tutulmak: (Tifo olmak. Verem olmak.)

Diğer sözlüklerdeki buna yakın anlamlar şunlardır: **ÖTS 37.** (Hastalık anlatan bir kelime ile) yakalanmak; tutulmak., **KL12.** (Hastalık bildiren kelimelerle) Yakalanmak, tutulmak, müptelâ olmak: “*Kızamık olmak.*” “*Nezle olmak.*”, **DBTS 14.** (Hastalığa) Yakalanmak, tutulmak: *Kızamık oldum.*

Görüldüğü gibi, ol- fiilinin TDK Türkçe Sözlük'teki (diğer sözlüklerde de bulunan) 10 farklı anlamı (4,9,11,12,13,15,17,20,21,25), atasözlerinde mevcut değildir.

Ol- fiilinin TDK Türkçe Sözlük'te olmayıp onun dışındaki diğer genel sözlüklerde bulunan, ancak Türkiye Türkçesinin incelenen atasözlerinde hiç karşılaşılmayan anlamları şunlardır:

ÖTS 20. Belli bir durumu veya nitelikteki olayları, ilişkiyi yaşamak. *Çok güzel günlerimiz oldu.*

ÖTS 29. (Geniş zaman üçüncü teklik kişi, olumlu) evet; kabul.

ÖTS 30. (Geniş zaman üçüncü teklik kişi, olumsuz) hayır; ret.

ÖTS 31. (Belirli geçmiş zaman üçüncü teklik kişi, olumlu) beğenmek; takdir etmek.

ÖTS 32. (Belirli geçmiş zaman üçüncü teklik kişi, olumsuz) beğenmemek; takdir etmemek.

ÖTS 34. (“Ne” soru zamiri ile kullanıldığında, nesne ile fiil arasında) ilgisi yok.

ÖTS 35. (“Ne” soru zamiri ile kullanıldığında, nesne ile fiil arasında) ilgisi nedir; ne ilgisi var.

ÖTS 36. (Soru cümlesi sonunda istek üçüncü kişi, “ola”) acaba.

ÖTS 39-50 arası, genellikle yardımcı fiillerle kullanıldığında kazandığı anlamlar verilmektedir.

(ÖTS) olmak², [ol-mak] {eT} gçl.f. [ur] 1. Bulmak; sahip olmak. 2. Hüküm sürmek. 3. Oturmak.

(ÖTS) olmak⁴, (ol-mak) {ağz} gçl.f. [ur] Bir işi bitirmek

DBTS 2. Yaradılmak. *Sen ol dersin ve olur!*-Fâzıl

DBTS 21. Üçüncü şahsın geniş zamanının olumlu hâli “kabul”, olumsuz hâli “red” mânası verir: *İsterse olur ama bugün olmaz.*

DBTS 22. Üçüncü teklik şahsın geçmiş zaman olumlu hâli beğenme, olumsuz hâli ise beğenmeme ifade eder.

DBTS 23. “Ne” zamiriyle ilgi sormak veya belirtmek maksadıyla kullanılır: *Ne oldu sana.*

Sonuç:

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar şunlardır:

1. İncelenen atasözlerinde Türkçenin çok anlamlı ve çok işlevli fiillerinden *ol-* fiilinin 20 farklı anlamı tespit edilmiştir. Bu anlamlar (atasözlerindeki kullanım sıklığına dayalı olarak) öncelik sırasıyla şu şekildedir: 1.Herhangi bir durumda bulunmak, 2.Bulunmak, 3.Bir durumdan başka bir duruma geçmek, 4.Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak, 5.Uygun düşmek, yerinde görülmek, 6.Bir ad veya sıfatın belirttiği durumu almak, 7.Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak, 8.Gerçekleşmek veya yapılmak, 9. (*Özne bir isim tamlaması ise*) *belirtenin belirtilene iyeliği düşüncesini verir*, 10. ”(-den) Yitirmek, elinden kaçırmak”, “(-e) Yol açmak”, ve “(*Çocuk için; iyelik üçüncü kişi*) *dünyaya gelmek; doğmak*”, 11. Yaklaşmak, gelip çatmak, 12. “Yetişmek, olgunlaşmak”, “Ek fiilin geniş zamanı olan –dır (-dir) anlamında kullanılan bir söz” ve “(*yar*) Sıfat-fiil eki almış kelimelerle birlikte başlama, bitirme vb. bildiren fiilleri oluşturur” 13. ”(-e) Uymak, tam gelmek”, “(-en yapılı sıfat fiille) *özneyi yaptığı eylemle belirtir*” ve “(*Bir şeye*) *Sâhip olmak*”, 14. Aitlik, Sebep, Kaynak. (Eşit kullanım sıklığına sahip olanlar aynı sırada verilmiştir.)

2. İçinde birden fazla *ol-* fiili bulunan 97 atasözünden farklı anlamlı *ol-* fiili içeren toplam 18 atasözü, anlam öncelik sırasını hiçbir şekilde değiştirmemektedir.

3. *Ol-* fiilinin atasözlerindeki (yukarıda son sırada verilen) “aitlik, sebep, kaynak” anlamı, kullanılan hiçbir sözlükte bulunmamaktadır.

4. Çalışmada kullanılan sözlüklerde verilen çeşitli sayıdaki anlamlardan birbiriyle ilişkili olanlar birleştirildiğinde, bu sözlüklerde *ol-* fiilinin 29 farklı anlamının verildiği görülmektedir. Bunlardan yukarıdaki listede bulunmayan şu 10 anlam, incelenen atasözlerinin hiçbirinde bulunmamaktadır: “Bir şeyi elde etmek, edinmek”, “Hazırlanmak, hazır duruma gelmek”, “Geçmek, tamamlanmak”, “Sürdürmek, yürütmek”, “Bir kuruluşla, örgütle ilgili bulunmak, mensup olmak”, “Bir şey, birinin mülkiyetine geçmek”, “(*nsz*) tkz. Sarhoş olmak”, “(-den) Bir yerde doğmuş, yaşamış olmak”, “(-e) Bir olayla karşılaşmak, başına kötü bir şey gelmek”, “(*yar*) Hastalığa yakalanmak, tutulmak”.

5. Çalışmada kullanılan sözlüklerdeki maddelerde yapılan tanımların sınırları net değildir. Tanım sınırları birbirine geçmektedir.

6. Atasözlerindeki anlam önceliği sıralamaları ile sözlüklerdeki sıralamalar örtüşmemektedir. Örnek olarak sözlüklerde ilk sırada bulunan “Meydana gelmek, varlık kazanmak, vuku bulmak” atasözlerinde 4., sözlüklerde ikinci sıradaki “Gerçekleşmek veya

yapılmak” atasözlerinde 8., sözlüklerde üçüncü sıradaki “Bir görev, makam, san veya nitelik kazanmak” ise atasözlerinde 7. sıradadır.

Atasözlerinde frekansı ilk sırada olan “*Herhangi bir durumda bulunmak*” anlamı sözlüklerde 4., 6. veya 21.; ikinci sıradaki “*Bulunmak*” 3., 4., 8. veya 10. sıradadır. Kullanım sıklığı bakımından üçüncü olan “*Bir durumdan başka bir duruma geçmek*” yalnız bir sözlükte 3., diğerlerinde ise 5., 17., 20. ve 26. sıradadır.

7. *Ol-* fiilinin TDK Türkçe Sözlük’teki 25 ve Kubbealtı Lûgati’ndeki 22 anlamının tamamı, Ötüken Türkçe Sözlük’teki 50 anlamının 37’si ve Doğan Büyük Türkçe Sözlük’teki 25 anlamının 22’si atasözlerinde mevcuttur.

8. *Ol-* fiilinin atasözlerinde tespit edilen anlamlarından 2’si Ötüken Türkçe Sözlük’te, 5’i TDK Türkçe Sözlük’te, 6’sı Kubbealtı Lûgati’nde, 7’si ise Doğan Büyük Türkçe Sözlük’te mevcut değildir.

Bir kelimenin atasözlerindeki anlam sıralaması ile günlük hayattaki anlam sıralamasının birebir örtüşmesi elbette beklenemez. Ancak yine de genel sözlüklerin hazırlanması sırasında çok anlamlı (polisemik) bir kelimenin anlam sıralaması yapılırken yazılı kaynakların yanında hayatın içinden süzülen atasözlerinin anlam önceliği sıralamasının da dikkate alınması yararlı olacaktır.

Eser Kısaltmaları:

ADS: Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü (Türk Dil Kurumu)

DBTS: Doğan Büyük Türkçe Sözlük

KL: Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük

ÖTS: Ötüken Türkçe Sözlük

TS: Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu)

Kaynaklar

- Acarlar, K. (1969). “Olmak” fiilinin özellikleri. *Türk Dili*, 216. 714-718.
- Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah M., Demir, N., Gözaydın, N., Özyetgin, A.M., Zülfikar, H., Tezcan Aksu, B., Durkun, A., Gültekin, B., Okkalı, B., Terzi, A., Mete, Ş., Kaya, Ö., Tekeli, S. (2011). *Türkçe sözlük (11. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (1990). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim 3*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. Â. (1977). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. Â. (2009). *Bölge ağızlarında atasözleri ve deyimler I-II (4. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alibekiroğlu, S. (2015). *Ol-* fiilinin Türkiye Türkçesi standart dilindeki kullanımları. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 193-206.
- Aslan, S. (2012). Türkiye Türkçesinde *ol-* yardımcı fiilli yapıların görünüş-zaman bildirimindeki işlevleri. *Bilig*, 63, 11-30
- Ay, Ö. (2011). “*Ol-*” fiili ile yapılan birleşik çekimler ve Türkiye Türkçesi ağızlarındaki kullanımı üzerine. *Turkish Studies*, 6(1), 679-692.

- Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken türkçe sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk dünyası ortak atasözleri sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Doğan, D. M. (2005). *Doğan büyük Türkçe sözlük*. İstanbul: Pınar Yayınları.
- Durmuş, O. (2020). *Türkçenin ilk basılı atasözü kitabı: G.B.Donado'nun derlediği Türk atasözleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Ercilasun, A.B. (2020). *Divanu Lûgati't-Türk'teki şiirler ve atasözleri*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları
- Gül Y.E. ve Alimbekov A. (2020). Anadolu ve Kırgız Türklerinin atasözlerindeki “çalışkanlık” değerinin ortak özellikleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim ve Kültür Dergisi*, 9(2), 692-705.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk dilinde yapı bakımından filler*. İstanbul: Cönk Yayınları.
- Karabacak, E. (2004). Olmak fiili üzerine. *Zeynep Korkmaz Armağanı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karabeyoğlu, A. R. (2015). *Divanu Lûgati't-Türk'te savlar ve kültürel kavramlaştırma*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Kırbaç, S. (2012). *Kırım Tatar atasözleri. Türkiye Türkçesine aktarı, dil incelemesi*. İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. (3. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özdemir, E. (1997). *Açıklamalı atasözleri sözlüğü*. (6. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kunduracı Özkan, H. K. ve Avcı, N. (2020). Türk atasözlerinde çocukluk: göstergebilimsel bir bakış. *TEKE Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim ve Kültür Dergisi*, 9(1), 26-47.
- Tuna, O. N. (1960). Köktürk yazıtlarında ölüm kavramı ile ilgili kelimeler ve 'kergek olmak' deyiminin izahı", *VII. Türk Dili Kurultayı'nda Okunan Bilimsel Bildiriler, 1957*. Ankara.
- Turan, Z. (1999). Eski Anadolu Türkçesi'nde ol- cevherî fiili. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 265-285
- Uçar İ. ve Doğruer N. (2016). Kazak Türkçesinde aile bireyleri ile ilgili atasözleri üzerine bir çalışma. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Eğitim ve Kültür Dergisi*, 5(1), 94-107.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış atasözleri sözlüğü* (10. Baskı). İstanbul: Excellence Publishing.
- (1965). *Özbek halk makalleri*. Taşkent: Bedii Edebiyat Yayınevi.
- (2017). *Türk dil bilgisi toplantıları-birleşik fül- bildiriler ve tartışmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 19.02.2020,14.40 (TDK, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü)
- <http://www.lugatim.com/> Erişim tarihi: 03.03.2020,11.10 (Kubbealtı Misalli Büyük Türkçe Sözlük)

Extended Abstract

Three main elements of this article's content are: proverbs, the verb "ol-" and general dictionaries. Each three words are limited to Turkish. The workpiece is only chosen from among proverbs of Turkish, the meaning or the usage of the verb "ol-" is only examined in Turkish and its' reflection on the general dictionaries of Turkish is discussed. As a source to Turkish proverbs, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü which is partaking in TDK's network class is used. From among these, only the ones which involve the verb "ol-" supporting the purpose of the study are taken. The verb "ol-" found in the proverbs in the constituted list are defined by their meanings. On the other hand, a template list containing meanings of the verb "ol-" from Turkish's most commonly used four dictionaries is constituted. After then, the proverb according to the meaning of the verb "ol-" in it is laced in the template list under the meaning title.

During study, there are hesitations both about what is the meaning of the verb "ol-" and verb's meaning definitions in general dictionaries. Two tacks are followed to quell these hesitations: To quell the ones about dictionaries being the most commonly used general dictionary, TDK's edition Türkçe Sözlük is accepted as the centerpiece of template and meanings from other dictionaries are took under the most similar meaning of it. When there are hesitations about the meaning of the verb "ol-" the closest meaning is preferred, a meaning of the verb in a proverb is only took under a title and the proverb is not allowed to be under any secondary title. Proverbs that contain more than one verb "ol-" and proverbs that structured as coordinate phrase with each verb used in different meaning are out of this practice.

There are 2396 proverbs used in Turkish in the TDK's network class. As the subject of this study, the verb "ol-" is used one or more than one time in 390 of these proverbs. In Türkçe Sözlük by the same foundation, there are 25 different meanings of the verb "ol-" existing. This verb has 45 total meanings when meanings from three other dictionaries we use in Turkish (Ötüken Türkçe Sözlük, Kubbealtı Lugati, Doğan Büyük Türkçe Sözlük) are attached. However, by matching meanings that overlap each other, a general meaning template involving 29 different meanings is formed.

One of the purposes of this study is to present the meaning priorities of the verb "ol-" in Turkish. In this research, it is proved that there are 20 different meanings used of the verb "ol-". The most commonly used meaning among these is "To be in any situation". The verb "ol-", in 85 proverbs (when more than one time usages are considered) out of 390 is used in this meaning. This reveals that nearly 22% of the proverbs contain this meaning of the verb "ol-". The meaning "To be" in 83 proverbs (21%) and the meaning "To pass from one situation to another" in 66 proverbs (17%) follows it. The least used meanings are only this three existing in one for each proverbs: "To fit well", "To identify the subject with their actions" and "To own something".

Another purpose of this study is to reveal how much and what way the verb "ol-" reflected in the Turkish general dictionaries and to determine what degree the meaning priority order overlaps with them. As for this reason we use, in these four general dictionaries, given meanings to "To be" articles' limits are not very clear. "To pass from one situation to another" meaning in a dictionary, can confuse with the meaning "To get the place of a name or an adjective" in the same dictionary and which one will verb "ol-" enter into can cause hesitation. For example, in the proverb "Eski çamlar bardak oldu", both the raw material pine tree's taking the shape of a "glass" and it's transforming into a "glass" is meant.

It can be said that nearly all the meanings in proverbs are reflected to general dictionaries. While 19 meanings out of 29 can be found in dictionaries, 10 cannot be found in any proverb. On the other hand, while 19 meanings out of 20 can be found in dictionaries, 1 cannot be found in any dictionary. From among the verb's determined meanings in proverbs, only the meaning "Belongingness, cause, source" didn't reflect to dictionaries. The verb "ol-" is used thrice with this meaning in two proverbs.

The 25 meanings in the Türkçe Sözlük all exist in proverbs, but the 5 meanings in proverbs don't exist in this dictionary. All the 22 meanings in Kubbealtı Lugati are found in the proverbs. In Ötüken Türkçe Sözlük, 37 out of 50 meanings can be found in the proverbs, however, 2 of meanings in proverbs cannot be found in this dictionary. The verb "ol-" s 22 meanings out of 25 in Doğan Büyük Türkçe Sözlük took part in proverbs. On the other hand, 7 meanings in proverbs cannot be found in this dictionary.

The study topic verb "ol-"s meaning priority order in proverbs and the meaning priority order in general dictionaries don't overlap each other: While being in the first place in terms of frequency of occurrence in proverbs, the meaning "To be in any situation" takes the 4th place in a dictionary, it is 6th

and even 21st in another dictionaries. The second place “To be” meaning is ranked as the 3rd, 4th, 8th and even 10th: being the third in terms of frequency of occurrence, “To pass from one situation to another” is ranked as 3rd only in one dictionary, while in others it’s ranked as 5th, 17th, 20th and 26th.

Being in the first place in dictionaries “To happen, to exist, to occur” is ranked as 4th in proverbs, and in second place in dictionaries “Come true or be in progress” is ranked as 8th, and in third place in dictionaries “To get an assignment, a position, fame or qualification” is ranked as the 7th.